

ופליט לבד מעשרים וארבעה הספרים המקור דשים, שאינם כוללים מן הלשון אלא אותן המלים הדרושות לעניינים שהספרים הללו דנים עליהם" ("שירת ישראל", תרגום בן ציון הלפר, עמ' נט—o).

ממחדל זה נזהרו אפוא יהודי ספרד והם נחלצו לחבר ספרי דיקדוק ומחקר בענייני לשון ואף קבעו חוקים לשירה ולאסתטיקה, דבר שלא נודע קודם בעברית. תחת שלטון המוסלמים, משאך הוסר עול הנצרות מן היהודים, זכתה הלשון העברית לסריחתה המזהירה ביותר מאז חורבן הבית. השירה והפרוזה העברית בספרד חידשה את פני הלשון, שנשתמרה עד אז בספרי תפילות ופיוטים, והחדירתה אל חוויות החיים החדשים. בצד שירת הקודש שאף היא הגיעה לשיאים חשובים, פרחה שירת חול, שהקיפה את כל תחומי החיים בספרד של אז ונכנסה אפילו אל הקרבות ושדות הקטל (שירת המלחמה של הנגיד¹). התחוללה אז מהפכה גמורה בתולדות התרבות העברית, שהעלתה את המשוררים — כדברי פרופ' חיים שירמן — לדרגת יוצרים מקצועיים. בהשפעת התבונה הערבית קמו מן השכבה האמידה של היהודים נכבדים ונדיבים, אשר תמכו במשוררים ופרשו עליהם את חסותם ובכך נתנו ידם להעלאת קרנה של השירה ושיחורה מן הצמידות אל בתי התפילה.

לוי אבן־אלתבאן חי בספרד בתקופתם של יהודה הלוי ומשה אבן עזרא. (תארונו מזכיר רן בספרו "כתאב אלמוחאצ'רה ואלמוד'אכ'רה" בין טובי משוררי ספרד ומדקדקיה); אבל משיריו לא שררו אלא מעטים, ורבים מהם יוחסו לשני המשוררים הגדולים הללו. בספר שלפנינו כונסו כל השירים שכבר זוהו, והם בסך־הכל 72 שירים וקטעי שיר (ביניהם קטע בן בית אחד בלבד). רובם ככולם שירי־דיקדוק שניכרת בהם השפעתם של משוררי דורו והדור שלפניו (אבן גבירול), אבל אין הם נופלים מהם. גם בפיוטי, שעי קרם מעשה־משור של פסוקים מן המקרא, לא נעדר ייחודו־העצמי, ובאחדים מהם התעלה לדרגה לירית נאותה. בשיר "לבשי בת נדיבים" (ע' 79) שם הוא בפי אלוהים, בתוך

אף הם במודע ובמוטעם אנשי אירופה ללא ייחוד יהודי מסוים. מהותם הנפשית ונוהגם מפגינים את המשבר הטיפוסי בערכי הרוח ובמידות המוסר בעולם—את המשבר האכסיוסטיציאלי" (ע' 201).

לעומת זאת יוצא טוכנר מן הקביעה שעגנון הוא בראש־ראשונה סופר שאיבתו מן המקורות היהודיים ישירה והכרת הקשרים בינו לבין המקורות היא המפתח לעולמו. לשם כך הוא יוצר כלים לפיענוח טקסטואלי מפורט לפי מערכת המידות והנתיבות שהסימבוליקה המיסטית בתורת הח"ן נדרשת בהן, כגון רמו, סוד, גוטריקון, ושבתוספת הסתמכויות על אסוציאציות היסטוריות ואקטואליות הם חושפים, מתחת לשכבה החזיתית־האגדית, את הריקמה הבסיסית של הסיפור—היא הריקמה האינטלקטואלית־המיטאפוזית. הסיפור דן בגלוי ובסמוי שבטקסטים המקודשים ביהדות—בתורה ובקבלה—ובזיקתה של היהדות החילונית אליהם. ההיסטוריה הרוחנית של העם היהודי וההיסטוריוסופיה משמשות יחד בהבלעת חומר עובדתי ואידיאלי רב. ב"פשר עגנון" נותן לנו המחבר כלים אחדים לצורך פיענוח זה, ולולא הקדים המוות והכריעו אפשר שהיה יוצר מערכת שלמה להבנת עולמו של עגנון. "שבלי פיענוח הטכניקה של הפנים האחרות" אין להבין חלק נכבד מיצירתו".

ח. ב.

שירי לוי אבן־אלתבאן

בספרו "כתאב אלמוחאצ'רה ואלמוד'אכ'רה" כתב משה אבן־עזרא: "אבותינו הקדושים ראויים לגויפה על שהתירשו לשמור את לשונם העברית ולא הקפידו להחזיק בה, ולא השתדלו לחוק בספר את כל קורותיהם ודברי ימיהם ואת אשר עבר עליהם ולא נשאר לגו מן השפה העברית שום שריד

• שירי לוי אבן־אלתבאן, המהדיר דן פגיס; הוצאת האקדמיה הלאומית הישראלית למדע; עים: ירושלים, 1968; 195 עמ'.

אחרים לא־נודעים או שהיחה זהותם מוטלת בספק. פגיס לא הסתפק בהערות־השוליים מתחת לשירים, ובסוף הספר צירף רשימה ביבליוגרפית מפורטת. מפתחות של מקורות בכתבי־יד ובדפוס, לוחות חריזה ומשקלים ושני גספחים בעלי חשיבות ממדרגה ראשו־נה, בהם הצביע על מקורות רעיוניים לא־יהודיים שהשפיעו על שירת אבן־אלתבאן ובגידורו.

חקר שירת ספרד, שהחל בימי ההשכלה, רא־שיתו החדשה בארץ־ישראל במחקריו החשו־רים של דוד ילין. מאז ועד היום הופיעו כמה ספרים שעניינם כינוס השירה הזאת, זיהוי מחבריה, קביעת מקורותיה וכיו"ב, ואחד החשובים בהם הוא, כידוע, "השירה העברית בספרד ובפרובאנס" של פרופ' שיר־מן. ספרו של דן פגיס העמיק אמנם את חקר שירתו של אבן־אלתבאן, אך לא הרחיק מתחום הכינוס והפירוש שבו עסק קודמיו. ושמא ראוי להדגיש כאן ששירת ספרד עדיין לא נחקרה מצד ערכיה האסתטיים, מקורות ההשפעה הלא־יהודיים (מוסלמיים, יוונים ועוד); וכן לא פורסמו עדיין מחקרים השוואתיים בינה לבין השירה הערבית בת־זמנה, העשויים להעמידנו על מקומה וחשי־בותה במסגרת שירת תקופתה. דן פגיס אמנם התחקה על מקורות לא־יהודיים בנספחיו, אבל דיגנו עסק בשני רעיונות בלבד ואין בזה, כמוכּוּן, כדי למצות את הנושא. דומה, כי הגיעה העת לפירסום מחקרים השוואתיים, כי שירה זו ידועה לנו כבר, פחות או יותר, וגילויים נוספים לא ישנו בהרבה את דמותה. גם ציון המקורות המקראיים כבר מוצה בספ־רים שפורסמו עד כה ושוב אין בו משום חידוש.

דן פגיס סידר את השירים על־פי תכנם ולא על־פי הסוגים המסורתיים. בדרך זו נהגו לראשונה ביאליק ורבינצקי בדיואן של אבן־גבירול, והיא הולמת יותר את טעמו של הקורא הלא־דתי. עבודה מרובה הושקעה בספר, והיא ראויה בהחלט להערכה.

ש. ב.

השאר, את הדברים האלה המופנים אל כנסת־ישראל: "יושבת בלביים דומה / בת ציון שבדיה / עוד רבו בני שוממה / שימעי זאת, עניה / אם שכרת מיין־חממה / הן כוסך רוויה / ופלגות דבש עם חממה / ולטובה זכרתיך / אם תשכח ימיני א' / נוכי לא שכחתיך". אשר לשירת־החול שלו הריהי מועטה, מן־הסתם, ומה שכונס ממנה בספר הוא בסך־הכל שורות אחדות, שאינן מעלות ואינן מורידות מערכו כמשורר.

משך שנים רבות נודע אבן־אלתבאן בעיקר כמדקדק ומחבר ספר הדיקדוק "המפתח", שאברהם אבן־עזרא מזכירו בספרו "מאזני לשון הקודש". בין תלמידיו היה אבו אבי רהים אבן־ברון, אחד המדקדקים החשובים של התקופה, שכתב ספר על הקירבה הלשו־נית בין העברית והערבית. אבן־אלתבאן נהג לחתום בשיריו את שמו "לקי", כמנגה הומ־נים להם, בראשי הבתים והמתרונות (אקרו־סטיכון), ומשום כך יוחסו בחלקם הגדול ליהודה הלוי והוכנסו לדיואן שלו. זיהוי ש־רתו קשה היה במיוחד נוכח ריבוי הגרסות, פיזור השירים במחזורים שונים, אבדן חל־קים מהם, ועוד. דן פגיס, המהדיר, מצביע על הקשיים בקביעת זהותם ומציין כי רק שירים מעטים בלבד אפשר ליחס בוודאות גמורה לאבן־אלתבאן. "אף־על־פי־כן אפשר לומר, על סמך בדיקת המקורות וההשוואות ביניהם, שהשירים המובאים כאן רובם־ככולם הם אמנם מפרי עטו" (ע' 7).

דן פגיס כינס בספרו את כל השירים שכבר זיהו והוסיף עליהם אחרים שזיהה אותם בעצמו ועוד חמישה שזהותם עדיין מוטלת בספק. אחדים מן השירים העלה מכתבי־יד מן המאות י"ג־י"ח שהיו מצויים בספרד, פרובאנס, צפון־אפריקה, תרכיה, תימן ועוד. למעשה קיבל את רוב השירים מן המוכן ועיקר עבודתו התרכזת בפירושה המילולי, בקביעת מקורות וחילופי גרסות, בניתוחם הספרותי, בציון מראי־מקומות (בעיקר מן המקרא) ועוד. אבל די במלאכה זו כדי לזכות את המהדיר בשבחים על עבודתו השקודה והנאמנה; מה־גם שהוסיף עליהם